

آداب و احکام حج تمتع

اعمال حج تمتع سیزده چیز است که به ترتیب عبارتند از:

- ۱- احرام
- ۲- وقوف به عرفات که در چهار فرسخی مکه است
- ۳- وقوف به مشعر الحرام که تقریباً در دو فرسخی مکه است
- ۴- رفتن به منی که نزدیک مکه است و انداختن سنگریزه بر جمره عقبه
- ۵- قربانی کردن در منی
- ۶- تراشیدن سر یا گرفتن کمی از ناخن یا مو در منی
- ۷- طواف زیارت
- ۸- دو رکعت نماز طواف
- ۹- سعی بین صفا و مروه
- ۱۰- طواف نساء
- ۱۱- دو رکعت نماز طواف نساء
- ۱۲- ماندن در منی در شب های یازدهم و دوازدهم ذیحجه و بعضی باید شب سیزدهم را هم در منی بمانند

۱۳- انداختن سنگریزه بر سه جمره در منی در روز یازدهم و دوازدهم و بعضی در روز سیزدهم هم باید بیندازند (که احکام آنها گفته می‌شود)

۱- احرام حج

واجب است انسان بعد از تمام کردن اعمال عمره تمتع، آماده شود برای انجام اعمال حج تمتع و اولین عمل احرام است که باید از مکه مُحَرَّم شود و باز متوجه باید بود که این سیزده عمل هم مثل پنج عمل عمره تمتع همه عبادت است. در اول هر عملی انسان باید توجه داشته باشد که چه می‌خواهد انجام دهد و همچنین عمل را قربةً اِلی الله و محض اطاعت امر خدا به جا آورد که اگر خدای نخواستہ ریا و خود نمائی در عبادت داخل شود فاسد و باطل می‌گردد و گذشته از این خود ریا، معصیت کبیره است و باید با لبیک گفتن مُحَرَّم شدن همه کس و همه چیز غیر از خدا را فراموش کنیم و با یاد حق و برای اطاعت از او امرش اعمال را انجام دهیم.

مسئله: آداب و احکام احرام حج از پوشیدن لباس احرام و لبَّیک گفتن همه مثل همان احرام عمره است که گفتیم و چیزهایی که در احرام گفتیم حرام می‌شود و کفاره دارد یا ندارد و کفاره آن چیست در اینجا هم همانطور است، فقط در نیت تفاوت دارد که در آنجا نیت احرام عمره تمتع بود اینجا نیت احرام حج تمتع.

مسئله: وقت احرام حج وسیع است و لازم نیست فوراً بعد از اعمال عمره باشد ولی باید تأخیر نیندازد تا حدی که به وقوف عرفات نرسد و مستحب آنست که روز هشتم محرم شود.

مسئله: احرام حج در هر جای شهر مکه صحیح است گرچه در خانه‌هایی باشد که تازه ساخته شده و جزء شهر است. البته مستحب است در مقام ابراهیم و یا حجر اسماعیل محرم شود.

مسئله: احتیاط واجب اینست که بعد از اعمال عمره، بدون حاجت از مکه خارج نشود و اگر خارج شدن لازم بود احتیاط واجب آنست که مُحَرَّم شود و با احرام خارج گردد و برگردد با همین احرام برود برای اعمال حج؛ ولی اگر کسی رعایت نکرد و بدون حاجت و بدون احرام خارج شد و برگشت و احرام بست و حج را به جا آورد عملش صحیح است.

مسئله: اگر کسی دانسته و عمداً احرام حج را ترک کند تا وقت آن بگذرد حج او باطل است و اگر روی ندانستن مسئله یا فراموشی، مُحَرَّم نشد و بدون احرام به عرفات و منی رفت، واجب است به مکه برگردد و محرم شود و اگر برگشتن به مکه ممکن نبود باید همانجا محرم شود و اگر یادش نیامد تا بعد از تمام کردن اعمال حج، حبش صحیح است.

۲- وقوف به عرفات

با احتیاط واجب لازم است از بعد از زوال روز نهم تا مغرب در سرزمین عرفات باشد و مراد از «وقوف» همین بودن در آنجا است حالا چه بنشینند چه راه برود یا بخوابد فرقی ندارد البته اگر در تمام این مدت خواب یا بی‌هوش باشد وقوف او باطل است پس باید تأخیر انداختن از اول ظهر اگر کم باشد مثلاً به مقدار نماز ظهر و عصر که پشت‌سر هم بخواند معلوم نیست حرام باشد.

مسئله: بودن در مجموع بعد از ظهر تا مغرب گرچه واجب است لکن تمام آن رکن نیست که حج به ترک آن باطل شود. پس اگر مقدار کمی توقف کند و برود یا طرف عصر بیاید و توقف کند حج او صحیح است اگر چه توقف نکردن او در تمام وقت دانسته و عمدی باشد. آنچه در وقوف رکن است مقداری است که گفته شود در عرفات بوده، هر چند مثل یک دقیقه یا دو دقیقه باشد پس اگر هیچ به عرفات نرود رکن را ترک کرده.

مسئله: اگر دانسته و عمدی آن مقدار از وقوف را که رکن است ترک کند حج اش باطل است و کفایت نمی‌کند برای چنین شخصی وقوف در شب عید که وقوف اضطراری است. ولی اگر به واسطه عذری مثل فراموشی نتوانست حتی مقدار رکن در عرفات باشد، برای چنین شخصی که عذر داشته کفایت می‌کند از شب عید هر چند به مقدار کمی وقوف کند و این را وقوف اضطراری می‌گویند و اولی را وقوف اختیاری؛ و اگر این مقدار از وقوف در شب را عمداً ترک کند حج او باطل است ولی اگر این را هم روی عذر و فراموشی و غفلت ترک کند و به وقوف اختیاری مشعر برسد حجتش صحیح است.

مسئله: اگر کسی عمداً و دانسته پیش از مغرب از عرفات حج خارج شود و تا مغرب برنگردد باید یک شتر در راه خدا قربانی کند در هر جایی که بخواهد و اگر قدرت بر قربانی نداشت باید هیجده روز روزه بگیرد و حجتش صحیح است و اگر از روی ندانستن مسئله یا سهواً این کار را کرد کفاره ندارد و به هر حال ضرری به اصل حج نمی‌زند.

۳- وقوف به مشعر الحرام

احتیاط واجب آنست که شب دهم را تا اذان صبح در مشعر الحرام بسر برد و به قصد قربت و چون صبح شد نیت کند وقوف به مشعر الحرام را تا طلوع آفتاب قربة الی الله و این وقوف از صبح تا اول آفتاب وقوف اختیاری مشعر است و واجب است لکن همه آن رکن نیست بلکه رکن به مقداری است که گفته شود در بین الطلوعین به مشعر بوده گرچه یک دقیقه باشد که اگر کسی مقدار رکن را عمداً و دانسته ترک کند حج او باطل است.

مسئله: کسی که روی عذر مقدار رکن را درک نکند باید یکی از دو وقوف اضطراری مشعر را درک کند یعنی یا مقداری از شب تا اذان صبح را درک کند یا مقداری از طلوع آفتاب تا ظهر در مشعر توقف کند اگر چه یک دقیقه باشد. خلاصه اینکه اگر کسی به وقوف اختیاری در عرفات یا مشعر نرسد باید وقوف اضطراری را دریابد و دانستیم که وقوف اضطراری عرفات مقداری از شب عید است و در مشعر دو وقوف اضطراری دارد یکی همان شب عید تا اذان صبح، دومی از طلوع آفتاب روز عید تا ظهر؛ و در اینجا صورت های زیادی هست که در کتاب های مفصل با احکامش گفته شده و چون خیلی طولانی است از ذکر آن خودداری شد. اگر برای کسی پیش آمد باید در موقع به اهلش رجوع کند و وظیفه اش را بفهمد و عمل کند تا حش باطل نگردد.

۴- رفتن به منی و رمی کردن (انداختن سنگریزه به جمره عقبه)

کسی که حج می کند باید در روز عید از مشعرالحرام به محلی که آن را منی می گویند برود و در آنجا یکی از اعمالش رمی جمره عقبه است یعنی باید هفت عدد سنگریزه به جمره آخری بیندازد.

مسئله: سنگریزه ها باید متوسط باشد نه مثل شن ریز و نه سنگ بزرگ و همچنین باید از جنس سنگ باشد یعنی کلوخ و خرف و جواهرات صحیح نیست، اما اقسام سنگ ها هر چه باشد حتی سنگ مرمر اشکال ندارد.

مسئله: باید سنگریزه ها از حرم باشد (حرم محدوده معینی است از شهر مکه و اطراف آن) البته نباید از مسجد الحرام یا مسجد خیف بلکه به احتیاط از سایر مساجد باشد و مستحب است از مشعر بردارد و باید بکر باشد یعنی کسی دیگری آنها را ولی در سال های گذشته نیانداخته باشد.

مسئله: واجب است سنگریزه ها را با قصد قربت بزنند نه اینکه روی جمره بگذارند؛ و واجب است هفت عدد به طور یقین به خود جمره برسد و اگر شک کند که هفت عدد خورد یا نه باید آن قدر بیندازد تا یقین کند که هفت عدد خورد.

مسئله: در رمی جمره طهارت به هیچ نحو شرط نیست بنابراین جنب و حائض و کسی که بدن یا لباسش نجس باشد می تواند رمی کند و صحیح است حتی خود سنگریزه ها هم اگر نجس باشد اشکال ندارد ولی باید مباح باشد یعنی از سنگریزه هایی که دیگران برداشته اند بدون اجازه آنها تصرف نکند.

مسئله: وقت انداختن سنگریزه از طلوع آفتاب روز عید است تا غروب آن و اگر فراموش کرد تا روز سیزدهم می تواند به جا آورد و اگر تا سیزدهم یادش نیامد احتیاط آنست که سال بعد خودش یا نایش بیندازد.

مسئله: بچه و مریض ناتوان که قدرت برانداختن ندارد دیگری باید به نیابت او بزند و کسانی که نمی‌توانند و عذر دارند از اینکه روز رمی کنند، می‌توانند شب عمل کنند هر وقت شب که باشد.

۵- قربانی و احکام آن

بعد از رمی جمره در روز عید واجب است قربانی کند؛ یعنی یک شتر یا گاو و یا گوسفند در منی ذبح کند و چون غالباً گوسفند قربانی می‌کنند باید دانسته شود که گوسفند قربانی باید به احتیاط وجوبی یک سال او تمام شده باشد و داخل سال دوم باشد و باید از هر جهت سالم و بی‌عیب باشد یعنی از جهت شاخ و دم و تخم و گوش و چشم و دست و پا و غیره باید نقصی در او نباشد و همچنین باید لاغر نباشد و بنابر احتیاط باید کچلی هم نداشته باشد ولی اگر گوشش شکاف خورده باشد یا سوراخ باشد ولی ناقص و بریده نباشد اشکال ندارد و همچنین اگر شاخ بیرونی او که مثل غلاف برای شاخ سفید درونی است شکسته باشد و خود شاخ درونی سالم باشد اشکال ندارد.

مسئله: انسان می‌تواند خودش قربانی را ذبح کند و می‌تواند نایب بگیرد و نایب باید شیعه باشد و در وقت ذبح نیت کند برای هر کس که ذبح می‌کند و دانسته شود که در ذبح کفارات هم لازم است ذابح شیعه باشد.

مسئله: شرکت در قربانی صحیح نیست و باید هر کس خودش یک قربانی کند.

مسئله: اگر عمداً یا بواسطه عذری روز عید قربانی نکرد احتیاط واجب آنست که در ایام تشریق یعنی یازده و دوازده و سیزده ذبح کند و اگر نشد در بقیه ماه ذبح‌جہ.

مسئله: احتیاط مستحب آنست که ذبیحه را سه قسمت کنند: یک قسمت را هدیه بدهند و یک قسمت را صدقه بدهند و قدری هم از ذبیحه بخورند و صدقه را به مؤمنین بدهند و لکن چون هیچ کدام از اینها واجب نیست اگر صدقه را به فقرای کفار بدهد یا آنکه تمام ذبیحه را به آنها بدهد اشکال ندارد؛ و ضامن سهم فقرا نیست البته احتیاط خصوصاً در خوردن قدری از ذبیحه خیلی مطلوب است، ولی واجب نیست.

مسئله: اگر کسی نیابت داد به شخصی که برای او قربانی بخرد و ذبح کند نایب هم انجام داد پس از آن انسان شک کند که صحیح انجام داده یا نه، به این شک اعتنا نکند کافی و صحیح است.

مسئله: اگر کسی قدرت بر قربانی نداشته باشد به این معنی که نه گوسفند دارد و نه پولش را که بخرد و نه اینکه می‌تواند قرض کند یا از راه دیگری تهیه نماید باید به جای قربانی سه روز در حج و هفت روز پس از مراجعت از

حج روزه بگیرد) در اینجا مسائلی هست که چون معمولاً واقع نمی‌شود ذکر نکردیم اگر اتفاق افتاد از اهلش سؤال کنید).

۶- حلق یا تقصیر و احکام آن

بعد از ذبح کردن واجب است سر تراشیدن یا قدری از مو یا ناخن گرفتن. البته اگر سال اول حج اش باشد احتیاط واجب به سر تراشیدن است اما برای زن، تراشیدن سر جایز نیست و باید تقصیر کند یعنی یا از مو یا از ناخن بگیرد؛ و سر تراشیدن یا تقصیر کردن عبادت است باید با قصد قربت باشد و ریا نکند که باطل می‌شود و تراشیدن ریش، کفایت از تقصیر نمی‌کند.

مسئله: جایز است سر را خودش بتراشد یا به دیگری واگذار کند و همچنین در تقصیر، ولی باید خودش نیت کند و بهتر است دیگری هم نیت کند.

مسئله: محل سر تراشیدن یا تقصیر، منی است و در غیر آنجا اختیاراً جایز نیست ولی واجب نیست حتماً در روز عید باشد بلکه تأخیر تا آخر روز سیزدهم جایز است گرچه به احتیاط مستحب خوب است روز عید انجام دهد.

مسئله: اگر کسی عمداً یا سهواً یا از روی فراموشی و ندانستن مسئله به هر حال حلق یا تقصیر نکرد تا از منی خارج شد، واجب است برگردد به منی و انجام دهد و اگر برگشتن امکان ندارد، هر جا که هست حلق یا تقصیر کند و در صورت امکان مویش را به منی بفرستد.

مسئله: لازم است به احتیاط وجوبی رعایت ترتیب در این سه عمل؛ یعنی اول رمی جمره، بعد قربانی، بعد حلق یا تقصیر؛ ولی اگر ندانسته ترتیب را رعایت نکرده اشکال ندارد و صحیح است.

مسئله: بعد از حلق یا تقصیر، انسان از احرام خارج می‌شود و چیزهائی که بر او حرام بود حلال می‌شود مگر سه چیز: زن و بوی خوش و صید در حرم.

۷- طواف زیارت

واجب است بعد از تمام شدن اعمال منی که سه چیز بود به مکه مراجعت کند برای انجام اعمالی که در آنجا واجب است، ولی لازم نیست که همان روز عید یا فردای آن برای اعمال مکه مراجعت کند بلکه می‌تواند این اعمال را تا آخر ذیحجه تأخیر بیندازد؛ باین معنا که اگر روز آخر ذیحجه هم اگر آمد و اعمال را به جا آورد مانع

ندارد ولکن چون شب یازدهم و دوازدهم مانند در منی واجب و در این دو روز رمی جمره‌ها هم در منی واجب است معمولاً این دو شب و دو روز را همان طور در منی می‌مانند و بعد از ظهر روز دوازدهم به مکه می‌آیند و چند روزی که در مکه هستند اعمال را انجام می‌دهند.

مسئله: اولین عمل که باید در مکه انجام داد بعد از برگشتن از منی، طواف حج است که به آن طواف زیارت می‌گویند. این طواف در همه آداب و شرایط و احکام، مثل طواف عمره است که گفته شد فقط در نیت تفاوت دارد که اینجا باید به نیت طواف حج باشد.

۸- نماز طواف حج

مسئله: دوم از اعمال مکه، نماز طواف است. این نماز هم با نماز طواف عمره تفاوت ندارد و احکام و آدابش مثل آنست فقط در اینجا باید نیت کند نماز طواف حج.

۹- سعی بین صفا و مروه

مسئله: سوم از اعمال مکه سعی بین صفا و مروه است که باید هفت مرتبه سعی کند و اینجا هم با سعی بین صفا و مروه که در اعمال عمره گفته شد فرق ندارد مگر در نیت که اینجا نیت می‌کند سعی بین صفا و مروه حج.

۱۰- طواف نساء

مسئله: چهارم از اعمال مکه طواف نساء است که این هم در عمل و احکام مثل طواف عمره و طواف حج است فقط باید به نیت طواف نساء انجام شود.

۱۱- دو رکعت نماز طواف نساء

مسئله: پنجم از اعمال مکه در مراجعت از منی، دو رکعت نماز طواف نساء است. این نماز هم آداب و احکامش مثل نماز طواف عمره و حج است فقط باید به نیت نماز طواف نساء خوانده شود.

این پنج عملی بود که باید بعد از مراجعت از منی در مکه انجام داد و پس از انجام این اعمال، زن و بوی خوش هم که باقی مانده بود حلال می‌شود. فقط صید در حرم به حرمت باقی می‌ماند که همیشه حرام است و دانسته

شود این پنج عمل به همین ترتیب و بعد از اعمال سه گانه منی باید انجام شود و ترتیب به هم نخورد اختیاراً و بدون عذر.

مسئله: برای بعضی مقدم انداختن این پنج عمل مکه بر رفتن به عرفات و مشعر و منی و اعمال آنها جایز است، مثل زن که اگر بترسد در برگشتن حائض می شود و نمی تواند طواف و نماز را به جا آورد و همچنین پیرمرد و پیرزن و مریض ناتوانی که می ترسند در برگشتن از جهت کثرت جمعیت قادر به انجام اعمال نباشند، اینها می توانند اعمال مکه را قبلاً به جا آورند و صحیح است ولی اینها باید بدانند با این اعمال از احرام خارج نمی شوند و زن و بوی خوش هم بر آنها حلال نیست و همه یک مرتبه بعد از حلق یا تقصیر در منی حلال خواهد شد.

مسئله: طواف نساء اختصاص به مرد ندارد و بر زن و بچه هم واجب است که اگر به جا نیاورند اگر مرد باشد زن بر او حلال نیست، و اگر زن باشد مرد بر او حلال نیست.

مسئله: طواف نساء و نماز آن اگر چه واجب است لکن رکن نیست و ترک عمدی آن هم باعث بطلان حج نمی شود، ولی اگر انجام ندهد زن بر مرد یا مرد بر زن حلال نمی شود و دانسته شود مراد از اینکه گفته می شود زن حلال نمی شود، نه فقط زن خود انسان، بلکه هیچ زنی؛ نه زن خودش و نه زن دیگر را اگر بخواهد بگیرد بر او حلال نیست و همچنین مرد هم که بر زن حرام می شود یعنی هر مردی، نه فقط شوهر خودش.

مسئله: اگر طواف نساء را سهواً به جا نیاورد و از حج برگشت، پس اگر می تواند باید خودش برگردد و به جا آورد و اگر نمی تواند یا مشقت دارد، نایب بگیرد و پس از به جا آوردن نایب، زن بر او حلال می شود.

۱۲- بیتوته (شب ماندن) در منی

واجب است شب یازدهم و دوازدهم در منی بیتوته کردن؛ یعنی شب را ماندن از غروب آفتاب تا نصف شب. و بر بعضی شب سیزدهم هم لازم می شود بمانند مثل کسی که در حال احرام صید کرده یا جماع نموده باشد و کسی که روز دوازدهم نرود و بماند تا غروب، چنین کسی هم باید شب سیزدهم را بماند و بر بعضی هم واجب نیست این شبها را در منی بمانند، مثل بیمار و پرستار بیمار و کسانی که ماندن آنها مشقت دارد.

مسئله: برای به دست آوردن نصف از شب، باید از مغرب حساب کرد تا طلوع آفتاب به احتیاط وجوبی، که تقریباً ساعت دوازده شب می شود. پس بعد از نصف شب جایز است از منی خارج شود.

مسئله: کسی که بدون عذر از اول شب در منی نبوده، احتیاط واجب آنست که قبل از نیمه شب برگردد و تا صبح بماند.

مسئله: کسی که شب ماندن در منی را ترک کند، برای هر شبی که نبوده باید یک گوسفند قربانی کند و فرقی ندارد چه دانسته و عمداً نمانده باشد، چه از فراموشی یا ندانستن مسئله؛ و حتی مریض و پرستار و کسی هم که برای او ماندن مشقت دارد که گفتیم واجب نیست بمانند. اینها هم برای هر شبی که نمانده‌اند واجب است یک گوسفند قربانی کنند و قربانی کردن این گوسفند محل معینی ندارد حتی می‌تواند پس از مراجعت به محل خود قربانی کند.

مسئله: کسانی که مقداری از اول شب نبوده‌اند یا مقداری قبل از نصف شب خارج شده باشند بر اینها قربانی کردن واجب نیست، احتیاط مستحب در قربانی کردن است.

مسئله: کسانی که جایز است برای آنها کوچ کردن در روز دوازدهم، که غالباً اینطور هستند باید بعد از ظهر کوچ کنند و قبل از ظهر جایز نیست؛ و کسانی که روز سیزدهم کوچ می‌کنند مختارند هر وقت بخواهند کوچ کنند.

۱۳- رمی جمرات سه‌گانه

شب‌هایی که گفتیم ماندن در منی واجب است، در روز آن شبها رمی جمرات سه‌گانه واجب است: یعنی سنگ ریزه بزند به سه محل که اولی را (جمره اولی) و وسطی را (جمره وسطی) و آخری را (جمره عقبه) گویند، ولی اگر عمداً هم آن را ترک کند، به حج او ضرر نمی‌رساند و صحیح است؛ گرچه در صورت عمد معصیت کار است.

مسئله: عدد سنگریزه برای هر جمره در هر روزی باید هفت عدد باشد و آداب و احکام آن همان طور است که سابقاً در جمره عقبه گفتیم.

مسئله: وقت انداختن سنگریزه از اول آفتاب است تا غروب، و در شب جایز نیست و اگر کسی مریض یا ناتوان باشد که بترسد در روز از جهت کثرت جمعیت نتواند رمی کند جایز است شب رمی کند.

مسئله: واجب است جمره‌ها را به ترتیب رمی کند: یعنی اول جمره اولی، بعد وسطی، بعد جمره عقبه؛ و اگر به این ترتیب به جا نیاورد باید اعاده کند به طوری که ترتیب حاصل شود؛ چه عمداً خلاف ترتیب کرده باشد چه از روی فراموشی و ندانستن مسئله و سهوی؛ در هر حال باید اعاده کند.

مسئله: اگر کسی فراموش کند در یکی از روزها رمی کند، واجب است روز بعد آن را قضا کند و همچنین اگر عمداً ترک کند واجب است روز بعد قضا کند و واجب است در روز بعد قضا را جلوتر انجام دهد و اگر بعضی از جمره‌ها را ترک کرده، باز باید فردای آن روز آن مقداری که روز قبل ترک شده اول قضا کند با رعایت ترتیب، بعد تکلیف این روز را به جا آورد و همچنین اگر چیزی را در روز گذشته ترک نکرده و لکن به ترتیبی که گفتیم انجام نداده بوده باز باید قضا کند با ترتیب صحیح.

مسئله: اگر کسی رمی جمرات را فراموش کند و به مکه بیاید، اگر در ایام تشریق یعنی یازده و دوازده و سیزده یادش آمد باید برگردد و به جا آورد و اگر متمکن نیست نایب بگیرد و اگر بعد از این ایام یادش بیاید یا عمداً تأخیر بیاندازد تا بعد از این ایام، احتیاط واجب آنست که خودش یا نایب او بیاید و به جا آورد و در سال دیگر هم در ایامی که فوت شده است خودش یا نایبش قضا کند.

مسئله: اگر رمی جمرات را فراموش کرد تا از مکه خارج شد، احتیاط واجب آنست که در سال دیگر خودش یا نایبش قضا کند.

مسئله: کسی که از سنگ انداختن معذور باشد مثل آنکه مریض باشد به طوری که نتواند رمی کند یا علیل باشد مثلاً دست یا پا نداشته باشد یا شکسته باشد یا از شدت بیحالی نتواند رمی کند، باید نایبش به جا آورد و احتیاط واجب آنست که تا مأیوس نشده از این که خودش به جا آورد نایب انجام ندهد.

مسئله: اگر زن در برگشت از عرفات و منی به مکه حائض باشد و در مدتی که در مکه است پاک نشود و نتواند بماند تا پاک شود از برای طواف و نماز آن باید نایب بگیرد و سایر اعمال را خودش به جا آورد. بنابراین دانسته شود که زن اگر در وقت انجام اعمال عمره از جهت حیض نتواند طواف عمره و نماز آن را به جا آورد و اگر بخواهد صبر کند تا پاک شود وقت وقوف به عرفات و مشعر می‌گذرد باید حج تمتع را بدل کند به حج افراد و با همان احرام برود به عرفات و مشعر و منی و همه اعمال آنها را انجام دهد البته غیر از قربانی که در حج افراد واجب نیست؛ سپس به مکه برگردد و یک عمره مفرده هم به جا آورد همین کفایت از حجه الاسلام او می‌کند و صحیح است و این مسئله را سابقاً هم گفتیم. ولی اگر زن پس از برگشت از عرفات و منی برای طواف و نماز حج حائض شد در اینجا است که گفتیم باید برای طواف و نماز آن نایب بگیرد و سعی بین صفا و مروه را خودش انجام دهد.

تا اینجا سیزده عمل حج تمتع با مسائلش گفته شد. در نتیجه پنج عمل مربوط به عمره تمتع بود و سیزده عمل مربوط به حج تمتع. مجموعاً کل وظایف هیجده عمل است که به ترتیب با مقداری از مسائل که غالباً مورد لزوم است بیان شد و باز هم برای چندمین بار تذکر داده شود که این هیجده عمل همه عبادت است باید با قصد

قربت و برای اطاعت امر خداوند به جا آورده شود و هرگونه ریا و خودنمائی باعث بطلان عمل می‌شود و گاهی ممکن است در نتیجه زن بر مرد یا مرد بر زن حرام بماند و مفاسدی به دنبال داشته باشد پس بکوشیم که مسائل را خوب یاد بگیریم و اعمال را زیر نظر آگاهان به مسائل انجام دهیم و ریا و خودنمائی نکنیم.